

Vankkaa ja tasapuolista perustutkimusta

Tuomas Tepora: Sodan henki. Kaunis ja ruma talvisota. Werner Söderström Osakeyhtiö 2015. 372 s. ISBN 978-951-0-40166-8.

Hieman vierastin Tuomas Teporan tutkimuksen alaotsikkoo, *Sodan henki: Kaunis ja ruma talvisota*. Mahattaako tekijä viitata sillä aikaisempaan huomiota herättäneeseen kokoomateokseen *Ruma sota* – mene tiedä. Ihan tavatonta tällaisten tunnepitoisten epiteettien käyttö ei ole muuallakaan. Vuonna 2009 suomeksi ilmestyi kuuluisan ruotsalaisen historiantutkijan Peter Englundin teos ensimmäisestä maailmansodasta nimellä *Sodan kauneus ja kauheus (Stridens skönhet och sorg)*. En pidä kumpaakaan otsikkoo aivan onnistuneena, sillä sota on harvoin kaunista, vaikka sodan synnyttämissä rituaaleissa kuten esimerkiksi sankarihautajaisissa saattaa nähdä jylhää, traagista kauneutta.

”Talvisodan henki” tai ”talvisodan ihme” ovat tutkimuksellisesti ongelmallisia, mutta Tepora on nuorena tutkijana tarttunut rohkeasti vaikeaan aiheeseen ilman, että on joutunut hybriksen valtaan. Hän on tarkastellut tasapuolisesti aikaisempaa aihetta käsitellyttä tai sitä sivunnutta tutkimusta lähtemättä tuomariksi. Jokainen tutkijasukupolvi on nimittäin tavalla tai toisella kiinni omassa ajassaan. Oma aika luo kehykset, joissa joudutaan – tahdoimme tai emme – toimimaan. Ryhtyessäni itse, nuorena ja kirkasotsaisena tutkijana tekemään väitöskirjaa Suomi toisessa maailmansodassa -projektissa (SUOMA-projekti) olin ikätövereitteni kanssa sitä mieltä, että me murramme vanhat sotahistorian konventiot ja luomme jotain aivan uutta. Samalla annoimme tuomion edellisen tutkijapolven ”klassiselle sotahistorian tutkimukselle”, joka mielestämme oli vain taistelujen kuvailua. Nyt meidän ikäpolvemme tutkimustulokset ovat arkipäivää ja siltä pohjalta nuoremmat voivat ponnistaa ylöspäin ja eteenpäin.

Talvisodan henki on problemaattinen tutkimusaihe. Siihen on vaikea päästä käsiksi, se tuntuu luiskahtavan tutkijan käsistä. Miten päästä pelkästä pohdinnasta konkretiaan? Aikaisempaa tutkimusta on toki kohtalaisesti, monografioita varsinaisesti vain Sampo Ahdon *Talvisodan henki: Mielialoja Suomessa talvella 1939–1940* (WSOY 1989). Tepora on ratkaissut ongelman aidon historioiden tavoin: hän on mennyt lähteille. Tärkeitä lähdekokonaisuuksia ovat olleet sotasensuuripiirin arkistot ja ennen muuta Maan Turva -järjestön arkisto. Viimeksi mainittu onkin ollut korvaamaton.

Tekijä tarkastelee talvisodan henkeä ajallisena ja suhteellisen selkeäräjaisena kokonaisuutena. Jäsentely on selkeää ja hyvin perusteltu. Tepora keskittyy lähes yksinomaan kotirintaman ja poliittisten päätöksentekijöitten mielialoihin. Rintamajoukkojen tai päämajan mielialoja vain sivutaan, vaikka esimerkiksi päämajan tunnelmista olisi löytynyt ainakin muistelmaluonteista materiaalia. Tämä rajaus olisi kannattanut tuoda jo tutkimuksen otsikossa selkeästi esille. Itsekkäästi harmittelin, ettei Tepora ollut käyttänyt omaa väitöskirjaani *Tornionjoelta Rajajoelle: Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923–1940* (WSOY 1984) ja sen ruotsinkielistä laitosta *Från Torne älv till Systerbäck: Hemligt försvarssamarbete mellan Finland och Sverige 1923–1940* (Militärhistoriska förlaget 1987). Viimeksi mainitusta laitoksesta kannattaisi lukea erityisesti luku

”Nyfunna källor” (s. 216), jossa selittyy ulkoministeri Erkon ”perusteeton optimismi” ja sen syyt. Mannerheimhan on mielellään esiintynyt – jälkikäteen – ”rauhan miehenä”, joka olisi ottanut julkisesti vastuun myöntymisestä venäläisten vaatimuksiin. Näinhän asian laita ei tarkkaan ottaen ollut. Kuten uusimmasta Mannerheim-kirjastani (Martti Turtola, *Mannerheim*. Tammi 2016)¹ ilmenee, Mannerheimin käsitys Suomen armeijan taistelukyvyistä oli erittäin negatiivinen. Hän ei tuntenut käytettävissä olevaa välinettä, armeijaa.

Tunnen olevani Tuomas Teporan kanssa samalla linjalla, kun hän kirjoittaa, ”Marskin hahmo oli kuin toisesta maailmasta. Hän oli ylimaallinen, jollakin tapaa kuolematon ja etenkin koskematon [...] Mannerheimia ei kaikesta päätellen voinut rinnastaa kuin Jumalaan. Kansalaiset luovuttivat vastuun kohtalostaan suurelle johtajalle”. Tähän oikeaan osuvaan luonnehdintaan voi vain lisätä, että – Luojan kiitos – kansalaiset ja armeija eivät tienneet, kuinka epävarmoissa ja haparoivissa käsissä sodan johto talvisodan alussa – ja lopussakin – todellisuudessa oli.

Tepora kuvaa hyvin ”talvisodan hengen” vähittäistä syntyä jo kesän ja syksyn ylimääräisten harjoitusten (YH) aikana. Vapaaehtoisella linnoitustyöllä oli tässä kehityksessä oma merkityksensä. Olen joskus verrannut Suomea ja Viroa, jossa viimeksi mainitussa maassa ei tällainen kansanliike ollut mitenkään mahdollinen. Kansa ei halunnut uhrautua Pätsin järjestelmän vuoksi, eikä diktatuureissa yleensääkään esiinny vapaaehtoisia kansanliikkeitä, muuta kuin ehkä kumoamaan juuri diktatuurin.

Lopun luvussa ”Jälkikuva” Tepora tuo nuoremmat polven tutkijana esille käsityksen, johon yhdyin täysin ja jota itsekin olen viime vuosien aikana esityksissäni korostanut. Tepora kirjoittaa: ”Kylmän sodan aika ei merkinnyt sellaista vaikenemista sota-ajasta kuin usein kuulee esitetävän.” Veteraanien pilkkaaminen on myös myytti. Itse olen elänyt lapsuuteni ja nuoruuteni pienellä tehdaspaikkakunnalla. Kaikkihan olivat sodassa olleet, kaikki työmiehet poliittisesta kannasta riippumatta, kaikkien kavereiden isät olivat olleet sodassa – eivät tosin veteraaneina, koska sitä nimitystä 50-luvulla ei käytetty. Ja tärkeää oli, että rintamalla olivat olleet yhtä hyvin insinöörit kuin työnjohtajat. Sodanjälkeisessä jälleenrakennusvaiheessa tärkeää mielialan kannalta oli, että ”kaikki” olivat kokeneet sodan, myös insinöörit duunareitten kanssa yhdessä.

1. Ks. Pekka Visurin arvio teoksesta edelliseltä sivulta.

”Aadolfheernroothmainen” puhe veteraaneista saattoi 1990-luvulla antaa nuorimmalle polvelle sen virheellisen kuvan, että miehet olivat sodasta kotiutettaessa harmaapartaisia, raihnaisia ”sotavanhuksia”. Suuri osa heitä oli elämänsä kunnossa olevia 20–30 vuotiaita nuoria miehiä – jos olivat jääneet haavoittumatta. He rakensivat Suomen ja toimivat myös yhteiskunnan johtotehtävissä, poliittisina päättäjinä niin paikallistasolla kuin valtakunnallisella tasolla.

Talvisodan kuva ei suinkaan ollut särötön, kuten Tepora aivan oikein toteaa ja sen myös lähdeaineistoon perustuen pitävästi osoittaa. Mutta sellainenhan kuva on ollut aina, jo aikalaisten mielissä. Samaan aikaan, kun oltiin isänmaallisessa hybriksessä, nähtiin kaikkialla isänmaanpettureiden valomerkkejä pommikoneille, vakoilua ynnä muuta. ”Oudot valot” ja ”vakoojapöpöt” saivat aivan epidemian muodon, kuten myös desanttipelko. Näitä tarinoita kuulee toisinaan vieläkin kerrottavan. Sota on huhujen leviämiseen otollista aikaa, eikä se koske vain kotirintamaa vaan myös sotatoimialuetta.

Lähes tragikoominen on luku ”Häpeän syntipukit”. Syyllisetkin löydettiin nopeasti, ”ruotsalaiset”. Keskistä ponnisteluista ja tutkimuksista huolimatta legenda elää edelleenkin. Ei ole kuin pari vuotta siitä, kun jouduin vetämälläni sotahistorian matkalla Summan kylän korsujen kohdalla pitämään ”puhuttelun” joillekin matkalaisille, jotka ryhtyivät syyttelemään ”ruotsalaisia” petturuudesta, pakenemisesta ja Mannerheim-linjan murtumisesta. Kyseessä eivät olleet toki enää veteraanit, mutta varmaan lukemattomat entiset rintamamiehet menivät hautaan varmassa vakaumuksessa, että syy oli ”ruotsalaisten”.

Teporan tutkimus ei ole talvisodan kuvaa räjäyttävä teos, mutta runsaasti siinä on uutta. Mielenkiintoinen on myös luku ”Rintama kohtaa kotirintaman”. Voi oman aikansa ennen kuin nämä kaksi kovin erilaista kuvaa sulautuivat yhdeksi. Vaikuttavaa työtä ovat tehneet monet kirjat kuten Erkki Palolammen *Kollaa kestää*, Pentti Haanpään *Korpisotaa* ja Eino Hosian *Tulliholvin alla*, mutta myös mainitsematta jäänyt Gunnar Johanssonin *Tahdomme elää (Vi ville inte dö)*. Arvaamattoman suuri merkitys on ollut Taipaleen rintamaloikon komppanianpäällikkö Yrjö Jylhän jylhällä eepoksella *Kiirastuli*.

Tuomas Tepora on tehnyt merkittävän ja ohittamattoman perusteoksen talvisodan historiasta.

MARTTI TURTOLA,
SOTAHISTORIAN PROFESSORI EMERITUS, VTT